

MARLENA DOBRUCKA* – STARACHOWICE

NAUKA RELIGII POZA SZKOŁĄ NA TERENIE DIECEZJI KIELECKIEJ W LATACH 1961-1973

W pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej władze komunistyczne zachowały przedwojenny ustrój szkolnictwa i obligatoryjny system nauczania religii w szkołach. Jednakże z roku na rok nasilał się proces laicyzacji całego systemu życia społecznego i systemu oświaty, co znalazło wyraz w takich działaniach władz jak: likwidacja szkół prywatnych prowadzonych przez instytucje kościelne, represje wobec katechetów, utrudnianie dzieciom i młodzieży udziału w praktykach religijnych, eliminowanie stowarzyszeń katolickich ze szkół, usuwanie krzyży z sal lekcyjnych. Episkopat Polski wyrażał sprzeciw wobec prowadzonej polityce oświatowej oraz podejmował próby pokojowego uregulowania kwestii spornych i uzyskania gwarancji prawnych poszanowania praw rodziców i praw Kościoła do edukacji religijnej w szkołach publicznych.

Przełom „październikowy” z 1956 r. przyniósł poprawę relacji państwo - Kościół. Władze komunistyczne podjęły dialog z Episkopatem. Owocem wspólnych obrad było wydanie zarządzenia ministra oświaty 8 grudnia 1956 r. w sprawie nauczania religii w szkołach¹. Przywrócono wówczas naukę religii, jako przedmiotu nadobowiązkowego dla uczniów, których rodzice wyrażali takie życzenie. Zarządzenie regulowało również kwestię nauczycieli religii. Obowiązki nauczyciela mogły pełnić osoby duchowne lub świeckie posiadające misję kanoniczną². Swego rodzaju nowością był zapis umożliwiający prowadzenie katechizacji w lokalach pozaszkolnych³.

* Marlena Dobrucka – mgr historii, doktorantka w Instytucie Historii KUL.

¹ *Zarządzenie ministra oświaty z 8 XII 1956 r. w sprawie nauczania religii w szkołach*, Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty 1956 nr 16 poz. 156.

² Tamże. Wymiar godzin nauczania religii wynosił: jedną godzinę tygodniowo w I klasie szkoły podstawowej i we wszystkich klasach szkół średnich oraz dwie godziny w pozostałych klasach. H. Konopka, *Religia w szkołach Polski Ludowej. Sprawa nauczania religii w polityce państwa (1944-1961)*, Białystok 1997, s. 193.

³ J. Dopke, *Katechizacja w Polsce*, Pelpin 1998, s. 86.

W praktyce władze przyjęły zgoła odmienną zasadę. Bez uwzględniania woli rodziców tworzone szkoły laickie. Zjawiskiem powszechnym stało się manipulowanie deklaracjami składanymi przez rodziców, których dzieci miały uczęszczać na katechezę szkolną. W wielu szkołach nie przyjmowano w ogóle deklaracji, rozgoryczeni rodzice trafiali do aresztu, zamieniano też szkoły na „świeckie” wbrew woli większości rodziców⁴.

Już w 1958 r. usuwano religię ze szkół na drodze administracyjnej. 4 sierpnia 1958 r. ukazał się okólnik w sprawie nauczycieli religii⁵. Dokument nakazywał rozwiązywanie umów o pracę zawartych z nauczycielami religii będącymi członkami zgromadzeń zakonnych⁶. Episkopat uznał wprowadzenie w życie okólnika za przejaw dyskryminacji osób zakonnych, a także za kolejną szykanę mającą przysporzyć trudności w organizowaniu edukacji religijnej w szkołach.

Proces laicyzacji szkolnictwa postępował z roku na rok. Podstawową metodą było podejmowanie przez rady pedagogiczne uchwał o laickim charakterze szkoły. W tej trudnej dla Kościoła i katolików sytuacji duchowni podjęli szereg przedsięwzięć w celu przywrócenia nauczania religii w szkołach. Księża zachęcali rodziców do walki o katechezę szkolną poprzez kazania i rozmowy indywidualne. Ponadto inspirowali do składania deklaracji, organizowania delegacji, pisania petycji do władz oświatowych. Kapłani interweniowali również osobiście w inspektoratach, kuratoriach a nawet w Ministerstwie Oświaty. Z początkiem roku szkolnego 1960/1961 akcja rugowania nauki religii przybrała prawdziwie masowe rozmiary. W efekcie w grudniu 1960 r. religii uczono w zaledwie 8 z 28 tysięcy szkół. Większość placówek, w których katechizacja została jeszcze utrzymana była zlokalizowana na wsi (ok. 7 tys.)⁷.

Biskupi dostrzegając zbliżające się niebezpieczeństwo eliminacji nauczania religii w szkołach nakazali zintensyfikować prace nad tworzeniem sieci punktów katechetycznych. Zmobilizowano duchowieństwo świeckie i zakonne do przeniesienia nauki religii na teren kościołów, kaplic, salek parafialnych oraz prywatnych mieszkań wiernych. W roku szkolnym 1960/1961 tworzone punkty na masową skalę⁸.

⁴ Doppke, *Katechizacja*, s. 90.

⁵ *Zarządzenie ministra oświaty z 4 VIII 1956 r. w sprawie nauczycieli religii*, Dz. Urz. M.Ośw. 1958, nr 9, poz. 121; S. Wójcik, *Katechizacja w warunkach systemu totalitarnego na przykładzie Administracji Apostolskiej Dolnego Śląska w latach 1945-1961*, Wrocław 1995, s. 98-99. Zakaz nauczania religii miał doprowadzić do zwolnienia ponad dwóch tysięcy księży i sióstr zakonnych, którzy uczyli religii w roku szkolnym 1957/1958. Oznaczało to ograniczenie lub uniemożliwienie prowadzenia katechizacji w szkołach ze względu na braki kadrowe. Konopka, *Religia*, s. 225.

⁶ Doppke, *Katechizacja*, s. 93-94.

⁷ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), Urząd do Spraw Wyznań (UdSW), Zespół Radców (ZR), sygn.74/43, *Nauczanie religii w punktach katechetycznych*, s. 121-122; A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce(1945-1989)*, Kraków 2003, s. 158.

⁸ Sekretariat Episkopatu w specjalnej instrukcji nakazał zorganizować na terenie całego kraju nauczanie religii przy parafiach dla młodzieży uczęszczającej do szkół bez nauki religii. Podkreślano, że nauka religii w punktach katechetycznych nie wymaga żadnych zezwoleń władz państwowych. Archiwum Diecezjalne w Kielcach (ADK), Akta Kurialne Ogólne (AKO), sygn.ON-4/18,

Państwowe akty prawne sankcjonujące pozaszkolne nauczanie religii a działania strony kościelnej

Rok 1961 był kulminacją działań zmierzających do pełnego zlaicyzowania szkolnictwa publicznego i ograniczenia szkolnictwa kościelnego. W uchwalonej 15 lipca 1961 roku „Ustawie o rozwoju systemu oświaty i wychowania” kluczowe znaczenie z punktu widzenia kwestii nauczania religii miały dwa artykuły:

„Art.2. Szkoły i inne placówki oświatowo-wychowawcze są instytucjami świeckimi. Całokształt nauczania i wychowania w tych instytucjach ma charakter świecki.

Art.39.1. Szkoły, placówki oświatowe, wychowawcze, opiekuńczo-wychowawcze i inne zakłady lub placówki szkolące mogą być prowadzone przez organizacje zawodowe, młodzieżowe, instytucje społeczne oraz inne organizacje i instytucje, osoby prawne lub fizyczne, tylko za zezwoleniem Ministra Oświaty, na określonych przez niego zasadach i warunkach pod jego nadzorem.

2. Wszelka pozaszkolna działalność oświatowa i wychowawcza oraz inne formy pracy z dziećmi i młodzieżą podlegają nadzorowi Ministra Oświaty, który może ustalać zasady i warunki tej działalności lub pracy.

3.Udzielając zezwolenia przewidzianego w ust.1 organizacjom lub instytucjom o charakterze wyznaniowym Minister Oświaty może zwolnić od wymogów ustalonych w ust.2(...)⁹.

Władze państwowe zamierzały również kontrolować nauczanie religii poza szkołą i w tym celu Minister Oświaty wydał dnia 19 sierpnia 1961r. „Zarządzenie w sprawie prowadzenia punktów katechetycznych”. Zarządzenie to uzależniało prawo do prowadzenia nauki religii w punktach katechetycznych tylko w wymiarze do dwóch godzin tygodniowo, od spełnienia trzech warunków: zarejestrowanie punktu w inspektoracie oświaty, posiadania przez lokal przeznaczony na punkt „odpowiednich warunków higieniczno - sanitarnych”, prowadzenia katechizacji przez osoby duchowne lub świeckie wymagało zgody inspektoratu oświaty na nauczanie. Za prowadzenie legalnego punktu katechetycznego administrator parafii otrzymywał miał 1000 zł miesięcznie. Nadzór nad działalnością punktów

Warszawa, 28 II 1959, Odpis pro memoria podpisane przez bp. Choromańskiego „nauka religii poza szkołą”, s. 1; Dudek, Gryz, *Komuniści i Kościół*, s. 158.

⁹ Ustawa z 15 VII 1961 o rozwoju systemu oświaty i wychowania, Dziennik Ustaw PRL 1961, nr 32, poz.160. Zob. *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*, red. L. Adamczuk, W. Zdaniewicz, Warszawa 1991, s. 256; B. Stanaszek, *Diecezja sandomierska w powojennej rzeczywistości politycznej 1945-1967*, t. 2, *Duszpasterstwo i laicyzacja życia społecznego*, Sandomierz 2006, s. 243; A. Mezglewski, *Szkolnictwo wyznaniowe w Polsce w latach 1944-1980*, Lublin 2004, s. 422-425; Konopka, *Religia*, s. 283; Dudek, Gryz, *Komuniści*, s.160; Wójcik, *Katechizacja*, s. 98; A. Piekarski, *Wolność sumienia i wyznania w Polsce*, Warszawa 1979, s. 64; M. Korgul, *Działalność i refleksja katechetyczna na Dolnym Śląsku w okresie powojennym*, Legnica 1997, s. 74; Doppke, *Katechizacja*, s. 44; J.Doppke, *Przemiany katechizacji*, w: *Katecheza w szkole*, red. M. Majewski, Lublin 1992, s. 21; M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 1982, s. 203; J. Godlewski, *Kościół Rzymskokatolicki w Polsce wobec sekularyzacji życia publicznego*, Warszawa 1978, s.225-226; J. Godlewski, *Obywatel a religia*, Warszawa 1977, s. 120; Zob. także: S. Majewski, *Przemiany szkolnictwa ogólnokształcącego w woj. kieleckim w latach 1961-1971*, Kielce 2000, s. 58-68, 157.

sprawować miał inspektor oświaty. Równocześnie zarządzenie uznawało za niedopuszczalne pobieranie jakichkolwiek opłat lub ofiar na cele związane z organizowaniem, utrzymywaniem i prowadzeniem punktów katechetycznych¹⁰.

Świeckość szkoły oznaczała ateizację całego nauczania i wychowania szkolnego. Nie uwzględniano w tej kwestii woli rodziców. Nadrzedną i niepodważalną rolę odgrywała wola centralnych władz partii komunistycznej. Stosunek strony kościelnej do przedstawionego tekstu ustawy i zarządzenia był zdecydowanie krytyczny. Wprowadzenie w życie tych aktów prawnych stało w sprzeczności z wcześniejszym porozumieniem między przedstawicielami rządu i episkopatu: z grudnia 1956 r. Takie ingerencje komunistycznych władz episkopat uznał za bezprawne, gdyż stały one w sprzeczności z konstytucyjną gwarancją wolności sumienia i wyznania. Nieprzestrzeganie zasad tych umów potwierdziło jedynie fakt, że dla komunistów wspólne ustalenia miały jedynie koniunkturalny charakter.

Na kolejny gest władz w tym zakresie duchowni nie musieli długo czekać. W dniach od 22 do 24 sierpnia w całej Polsce na rozmowy w Prezydiach Powiatowych Rad Narodowych (PPRN) wezwano wszystkich proboszczów. Prowadzono je także w komitetach partyjnych, radach narodowych i kuratoriach. Ogółem na 5.740 wezwanych księży przybyło 4.425. Duchownym podsuwano wówczas do podpisania umowy w sprawie prowadzenia punktów katechetycznych (podpisało je 522 księży). W województwie kieleckim spotkania z przewodniczącymi PPRN trwały do 25 sierpnia, a uczestniczyło w nich 120 duchownych¹¹. Księża zadawali wiele pytań dotyczących organizacji punktów, zatrudnienia katechetów w punktach, ich wymogów kwalifikacyjnych, a najczęściej pytano o to „jakie wymogi higieniczno- sanitarne będą stawiały inspektoraty szkolne, czy nie takie, które pozwolą na likwidację większości punktów katechetycznych poza kościołami, czy władze państwowe omówiły to zarządzenie z władzami kościelnymi, jakie stanowisko zajął w tej sprawie Episkopat, czy należy zgłaszać wszystkie punkty katechetyczne dotychczas istniejące, ile punktów będzie można prowadzić na parafii, czy parafii wolno wydzierżawić, lub zakupić budynek na punkt katechetyczny, dlaczego będą płacić za punkty w kościołach, czy wszyscy księża otrzymają zezwolenie na nauczanie w punktach czy też będzie brany pod uwagę ich stosunek do władz państwowych, czy można będzie prowadzić punkt po zarejestrowaniu nie podpisując umowy o wynagrodzeniu dopełniając tylko obowiązek rejestracji, czy taki punkt będzie kontrolowany przez władze”¹².

¹⁰ Zarządzenie ministra oświaty z 19 VIII 1961 w sprawie prowadzenia punktów katechetycznych, *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty* nr 10 z 20 VIII 1961, poz. 20. Zob. także: AAN, UdSW, Wydział Rzymskokatolicki (WR-k), sygn.125/663, Prawne uregulowania nauczania w punktach katechetycznych z 4 I 1963, s.146-147; AAN, UdSW, WR-k, sygn. 125/662, Notatka UDSW w sprawie punktów katechetycznych z 19 IV 1973, s. 3-4; P. Raina, *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989*, t. 2, lata 1960-1974, Poznań 1995, s. 134-135; Stanaszek, *Diecezja sandomierska*, t. 2, s. 244; Godlewski, *Kościół Rzymskokatolicki*, s.226.

¹¹ Stanaszek, *Diecezja sandomierska*, t. 2, s. 244-245.

¹² Archiwum Państwowe w Kielcach (APK), Wydział do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach (WdSW PWRN), tom I, Informacja z przebiegu rozmów w spra-

Treści tego zarządzenia nie konsultowano ze stroną kościelną. Pozbawienie placówek oświatowych edukacji religijnej, a następnie przedkładanie księżom do podpisania umowy uprawniało inspektoraty szkolne do kontrolowania punktów nauczania religii poza szkołami. Duchownych postawiono w trudnej sytuacji, gdyż kierownictwo episkopatu nie zajęło wówczas stanowiska w tej sprawie.

W dniu 26 sierpnia odbyła się w Warszawie narada kurialnych referentów d/s nauczania, na której przekazano im jednolite stanowisko Episkopatu, które zobowiązani byli przekazać proboszczom i katechetom w swoich diecezjach. Zalecono: nie rejestrować punktów, nie podpisywać umów, już podpisane umowy zwrócić, rozpocząć 1 IX katechizację w/g przedwakacyjnych zaleceń episkopatu, zakazano pobierania od władz jakichkolwiek opłat, księży wzywani przez PPRN na rozmowy winni odmawiać rozmów w sprawie katechizacji, księży winni nadsyłać do kurii relacje z rozmów z przedstawicielami władz, w wypadku kontroli punktu katechetycznego winni do niej nie dopuszczać. Gdyby jednak upierano się przy kontroli, „kontrolowany ksiądz winien wówczas uklęknąć i głośno odmawiać – nawet gdyby to miało trwać godzinę – różaniec np. za bezbożnych, za prześladowców religii oraz za Polskę Ludową na intencję jej nawrócenia”, należy kierować się tezą, że punkty katechetyczne nie istnieją, bowiem nauka religii odbywa się w świątyniach, pozwoli to uniknąć zgłaszania punktów¹³.

Reakcję biskupów na zarządzenie władz oświatowych opinia publiczna poznała 2 września 1961 r., kiedy to Episkopat zebrany na Jasnej Górze wystosował orędzie do duchowieństwa. Biskupi apelowali do kapłanów, by odmówili sygnowania umów, gdyż władze szkolne nie respektują prawa rodziców do religijnego nauczania i wychowania swych dzieci, porozumień władz kościelnych i państwowych dotyczących oświaty religijnej. Wskazywano również na możliwość wpływu na wybór miejsca i osób nauczających oraz perspektywę likwidacji punktów mieszczących się nawet w świątyniach. Ponadto episkopat wyrażał sprzeciw wobec daleko posuniętej ingerencji władz szkolnych w wewnętrzne sprawy Kościoła. Biskupi stwierdzili, że: „Ogół duchowieństwa kategorycznie odmówił podpisywania tych umów, źle maskujących właściwe zamiary odnośnych czynników – stopniowego zupełnego zlikwidowania nauczania religii”¹⁴.

Episkopat w tym samym dniu skierował również do wiernych list pasterski „O nauczaniu prawd wiary świętej”. Biskupi wzywali rodziców katolickich, by wypełniali swoją powinność posyłając dzieci na naukę religii, a członków młodego pokolenia zachęcał do gorliwego uczestnictwa w nauczaniu pozaszkolnym w punktach katechetycznych. Głos episkopatu brzmiał zdecydowanie: „W roku bieżącym, wobec powszechnego faktu usunięcia religii ze szkół, rodzice jeszcze liczniej skierują swe dzieci na katechezę kościelną, a młodzież wierząca chętnie

wie zarządzenia Ministra Oświaty z 19 VIII 1961, s.167.

¹³ AAN, UdSW, ZR, sygn. 74/43, Sprawozdanie z sytuacji w dziedzinie realizacji zarządzenia Min. Oświaty z 19 VIII br.(1961r.) w sprawie katechizacji, s. 79-80.

¹⁴ APK, Komitet Wojewódzkiej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KW PZPR), sygn.522, Orędzie Episkopatu Polski do kapłanów w sprawie katechizacji dzieci i młodzieży z Jasnej Góry z 2 IX 1961, s. 52; *Listy Pasterskie Episkopatu Polski 1945-2000*, cz. I, Marki 2003, red. P. Libera, A. Rybicki, S. Łącki, s. 250-252; Raina, *Kościół w PRL*, t. 2, s. 141-142.

podąży sama na naukę religii w każdej parafii”¹⁵. Biskupi ponownie zakazywali duchownym pobierania pensji za naukę religii: „Kapłani, uczący religii w ramach katechizacji parafialnej, nie chcą pobierać za naukę religii żadnego wynagrodzenia pieniężnego. Z chwilą bowiem usunięcia religii ze szkół państwowych, przestali być, pracownikami na kontrakcie państwowym, a mają spełniać tylko swoje obowiązki kapłańskie i czysto kościelne posługiwanie nauczycielskie”¹⁶.

Zarządzenie z 19 sierpnia 1961 r. uzupełnione zostało w dniu 12 września 1961 r. wydaną instrukcją w sprawie rejestracji punktów katechetycznych. Dokument ten określał szczegółowo wymogi higieniczno- sanitarne oraz warunki bezpieczeństwa dzieci, którym winien był odpowiadać punkt katechetyczny, aby mógł być zatwierdzony. Dla każdego punktu katechetycznego należało też założyć kartę rejestracyjną, w której konieczne było wyszczególnienie danych o osobie prowadzącej zajęcia, opis pomieszczenia, rozkład zajęć itp. Do 15 września władze oświatowe miały przeprowadzić we wszystkich powiatach i parafiach „akcję rozpoznawczą” w celu ustalenia liczby prowadzonych punktów katechetycznych - legalnych i nielegalnych. Kontrolą też należało objąć prowadzone zajęcia: ich zgodność z rozkładem zajęć szkolnych, uprawnienia nauczycieli, warunki nauki itp. pełne zestawienie danych o punktach katechetycznych Ministerstwo Oświaty miało przygotować do 15 listopada 1961 r.¹⁷

Kuria kielecka, zgodnie z zaleceniami episkopatu, nakazywała kontynuowanie nauczania religii poza szkołą. 29 września 1961 r. ukazały się wytyczne w tej sprawie. Katechizację należało prowadzić w kościołach, kaplicach, salach i punktach katechetycznych, we wszystkich miejscowościach, w których znajdowała się szkoła. Terenowe punkty katechetyczne, tzn. punkty znajdujące się w domach należących do osób świeckich lub instytucjach świeckich można było zgłaszać podając jedynie miejsce nauczania. Zgłoszenia takie mogły być dokonywane tylko za zgodą kurii¹⁸.

Kolejne ważne postanowienia w kwestii punktów katechetycznych ukazały się w bieżącym roku (1961 r.). 21 listopada 1961 r. Ministerstwo Oświaty wydało instrukcję uchylającą instrukcję Ministerstwa Oświaty z 12 września 1961 roku i w istocie rzeczy modyfikującą niektóre postanowienia zarządzenia Ministra Oświaty z 19 sierpnia 1961 r. w sprawie prowadzenia punktów katechetycznych. Istotne zmiany w porównaniu z pierwotnymi przepisami były następujące:

- zezwolono na organizowanie punktów katechetycznych w pomieszczeniach prywatnych,
- zakonni administratorzy parafii mogli prowadzić nauczanie w punktach katechetycznych za każdorazowym zezwoleniem inspektora oświaty,

¹⁵ ADK, AKO, sygn. OA-5/1, List Pastorski Biskupów Polskich do Rodziców, Dzieci i Młodzieży Katolickiej o Nauczaniu Prawd Wiary Świętej z Jasnej Góry z 2 IX 1961, s. 234.

¹⁶ Tamże, s.234-235.

¹⁷ Instrukcja Ministerstwa Oświaty z 12 IX 1961 była nierealna do spełnienia. Wkrótce zastąpiona została kolejną instrukcją z 21 XI 1961. Konopka, *Religia*, s. 287-288.

¹⁸ Archiwum parafii Św. Wojciecha w Kielcach, Listy Pastorskie. Encykliki, Wytyczne w sprawach związanych z nauczaniem religii z 29 IX 1961r., s. 349.

-dla punktów katechetycznych prowadzonych w kościołach nie było wymagane uprzednie zgłoszenie w Wydziale Oświaty i Kultury PPRN, lecz tylko jedno sprawozdanie w ciągu roku,

-zakres nadzoru Wydziałów Oświaty i Kultury PPRN został ściśle określony w ten sposób, że obejmował on co do wszelkich punktów katechetycznych ocenę sprawozdań składanych przez administratorów parafii, a co do punktów katechetycznych prowadzonych poza kościołami także wizytację zajęć i kontrolę przydatności pomieszczeń. Przedmiotem nadzoru nie objęto religijnej treści nauczania w punktach katechetycznych¹⁹.

Trwający konflikt o kontrolę nad punktami katechetycznymi, trudności organizacyjne i budowlane sprawiły, że liczba punktów zmniejszyła się w ciągu kilku miesięcy. Według stanu na dzień 30 września 1961 r. istniało w Polsce 8.948 punktów katechetycznych, a więc o 1.460 mniej niż w dniu 5 maja 1961 r. Ponad połowę punktów (58%) zlokalizowano w kościołach, a zaledwie 23,3% w domach prywatnych. Nakłoniono do zawierania umów w sprawie nauczania 551 księży, którzy dokonali rejestracji tylko 12% ogólnej liczby punktów katechetycznych²⁰.

Natomiast na terenie diecezji kieleckiej według stanu na dzień 3 października 1961r. istniało 339 punktów. Znajdowały się one w kościołach (93), domach parafialnych (45), innych obiektach sakralnych (27), domach prywatnych (170), obiektach użyteczności publicznej (4). Umowy w sprawie nauczania religii podpisało 15 księży, którzy zarejestrowali 58 punktów²¹.

Dla komunistów problem rejestracji punktów katechetycznych przez duchownych stał się priorytetem. Kuria kielecka, zgodnie z zaleceniami hierarchów kościelnych wystąpiła zdecydowanie przeciwko rejestracji punktów katechetycznych. Władze wojewódzkie i szkolne monitorujące proces organizacji punktów potwierdzały, iż kapłani nie zamierzali rejestrować miejsc katechizacji zlokalizowanych w kościołach, kaplicach i domach parafialnych. Natomiast planowali dokonywać rejestracji punktów znajdujących się w domach prywatnych²².

W 1962 r. władze kurialne w Kielcach podtrzymywały stanowisko w sprawie rejestracji. Na terenie diecezji kieleckiej treść instrukcji i zagadnienie rejestracji punktów katechetycznych zostało przyjęte biernie lub negatywnie. W czasie spotkań z przedstawicielami władz administratorzy parafii odmawiali składania sprawozdań z działalności punktów katechetycznych w kościołach, uważając to za

¹⁹ Instrukcja Ministerstwa Oświaty z 21 XI 1961r. /Dz.Urz.Min. Ośw.Nr 13, poz. 177/; AAN, UdSW, WR-k, sygn. 125/663, Notatka- Prawne uregulowania nauczania w punktach katechetycznych z 4 I 1963, s. 142-143; Doppke, *Katechizacja*, s.102-103.

²⁰ AAN, Ministerstwo Oświaty (Min. Ośw.), sygn.8666, Stan punktów katechetycznych w województwie kieleckim z 30 IX 1961, s. 3.

²¹ Tamże, Informacja o stanie punktów katechetycznych w województwie kieleckim z 3 X 1961, s. 66; obliczenia własne.

²² AAN, Min. Ośw., sygn. 8666, Załącznik do informacji o stanie punktów katechetycznych w woj. kieleckim z 3 X 1961, s. 67.

sprawę wewnątrz kościelną i duszpasterską²³. Ponadto Kuria Diecezjalna w Kielcach 15 stycznia 1962 r. wydała zarządzenie skierowane do proboszczów, zabraniające rejestracji punktów uzasadniając to tym, iż decydowanie o tych sprawach należy do episkopatu i rządu. Księżom zakazano więc podejmowania decyzji w tej sprawie²⁴. Według ocen wojewódzkich władz oświatowych na skutek przeprowadzonych rozmów na terenie diecezji kieleckiej rejestracją objęto zaledwie 30-40% punktów. Na terenie powiatów wiejskich liczba punktów zarejestrowanych systematycznie wzrastała, natomiast na terenie miasta Kielce administratorzy parafii stanowczo odmawiali rejestracji²⁵.

W celu zwiększenia liczebności punktów katechetycznych na terenie diecezji kieleckiej w pierwszej dekadzie lipca 1962 r. księża otrzymali z kurii wytyczne odnośnie katechizacji, w których zalecano aby „katechizację dzieci i młodzieży prowadzić na dotychczasowych zasadach, uświadamiać oraz przypominać rodzicom i dzieciom o obowiązku katechizacji, utrzymywać istniejące i powiększyć liczbę terenowych punktów katechetycznych, usprawniać katechizację pod względem metodycznym, powiększać ilość godzin i przygotować lepiej wszystkie punkty do swojej pracy w parafii. Ponadto w wytycznych zalecano, by nadal korzystać z sił zakonnych, a jeśli byłyby z tym trudności, to zakonnice powinny uczyć w kościele, a księża w punktach katechetycznych”²⁶. Również ks. Materski, diecezjalny wizytator nauczania religii apelował o jedność, a ponadto podkreślił, że: „Za wszelką cenę trzeba uczyć dzieci i młodzież religii, który z księży zarejestrował punkt katechetyczny, to musi podporządkować się wymogom władz. Wszędzie, gdzie religii uczono w ub. roku, uczyć i obecnie. Należy uzupełnić w terenowych punktach katechetycznych dokumentację, prowadzić ją przejrzyście i zaprowadzić dzienniki lekcyjne. Księża winni zabezpieczyć warunki sanitarne i przeciwpożarowe, by nie było podstaw do interwencji władz”²⁷.

W sierpniu 1962 r. we wszystkich parafiach diecezji zorganizowany został tzw. tydzień modlitw dla młodzieży. Księża w wygłaszanych kazaniach apelowali i zachęcali do uczęszczania na religię do punktów katechetycznych, zobowiązywali rodziców do dopilnowania swoich dzieci, organizowania punktów katechetycznych i niesienia pomocy duchowieństwu w religijnym wychowaniu młodzieży. Kler parafialny zgodnie z wytycznymi kurii przystąpił już do organizowania

²³ Tamże, s. 254, Sprawozdanie z działalności punktów katechetycznych w województwie kieleckim według stanu z 1 I 1962.

²⁴ Tamże, s. 259, Sprawozdanie z punktów katechetycznych w województwie kieleckim według stanu z 1 II 1962.

²⁵ Tamże, s. 255, Sprawozdanie z działalności punktów katechetycznych w woj. kieleckim wg stanu z 1 I 1962.

²⁶ APK, KW PZPR, sygn. 529, Informacja z 13 VIII 1962 dotycząca sytuacji wśród kleru i jego działalności w miesiącu lipcu i sierpniu na terenie woj. kieleckiego, s. 27.

²⁷ Tamże, s. 47, 5 IX 1962, Informacja dot. tzw. „dni skupienia” dla księży z kieleckiej diecezji, które odbyły się w Kielcach w dn. 27-30 VIII 1962.

na starych zasadach terenowych i sakralnych punktów katechetycznych, a w niektórych z nich przystąpił już do nauczania religii²⁸.

Władze komunistyczne usiłowały uzależnić od siebie nauczanie religii w punktach. 20 września 1962 r. ukazały się tajne dyrektywy w odnośnie punktów katechetycznych. Konsekwentnie żądano rejestracji i sprawozdań z wszystkich punktów katechetycznych, wyeliminowania zakonników z prowadzenia katechezy oraz masowych wizytacji punktów przeprowadzanych przez inspektoraty oświaty²⁹.

Niekorzystne wyniki batalii o punkty katechetyczne skłoniły hierarchów kościelnych do zwiększenia wysiłków w celu skłonienia władz państwowych do zmiany przepisów z 1961 r. Biskupi 28 sierpnia 1963 r. wystosowali krótkie odezwy do duchownych, rodziców katolickich i o nauczaniu religii. Informowano w nich o przyczynach sprzeciwu Kościoła w sprawie składania sprawozdań oraz o żądaniach władz odsunięcia siostr zakonnych od katechizacji. Stwierdzano jednoznacznie, iż żądania te są nie do przyjęcia, bowiem stanowią ingerencję w wewnętrzne sprawy Kościoła³⁰.

W 1964 r. na terenie diecezji kieleckiej zauważono wyraźny postęp w egzekwowaniu sprawozdawczości i rejestracji punktów, mimo że „kuria pozostaje na dawnych pozycjach - punktów nie rejestrować, ksiąg nie prowadzić. Lecz dla kurii nie jest tajemnicą, że przytłaczająca ilość księży punkty zarejestrowała i składa z nich sprawozdanie, oraz prowadzi księgi inwentarzowe. Nakazy kurii w tej dziedzinie nie są przez księży respektowane^{29,31}. Kapłani nie dostosowali się więc jednolicie do wytycznych hierarchów kościelnych obawiając się represji władz administracyjnych³².

W 1965 r. nastąpił wzrost liczebności punktów katechetycznych. Według stanu z 31 maja na terenie diecezji kieleckiej zorganizowano 951 punktów katechetycznych. Większość punktów zlokalizowano w pomieszczeniach prywatnych (541), zmniejszyła się natomiast liczba punktów w pomieszczeniach kościelnych (410)³³. W poszczególnych powiatach problem ilościowego rozwoju punktów przedstawiał się różnie, np. w powiecie Kazimierza Wielka przybyło 12 nowych punktów, natomiast w powiecie Busko w tym samym czasie 8 uległo likwidacji. Przykład Buska zasługuje na uwagę, ponieważ wszystkie zlikwidowane punkty mieściły się w lokalach prywatnych, co świadczy o tym, że władze stosowały

²⁸ Tamże, s. 49, 12 IX 1962, Informacja dotycząca działalności i sytuacji wśród kleru kieleckiej i sandomierskiej kurii diecezjalnej w okresie od 12 VIII – 12 IX 1962.

²⁹ AAN, Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KC PZPR), sygn. 273/XVI-303, Wytyczne do realizacji instrukcji w sprawie punktów katechetycznych w bieżącym roku szkolnym z 20 IX 1962, s. 130.

³⁰ *Listy Pasterskie*, s. 348-357.

³¹ APK, KW PZPR, sygn.1316, Informacja dot. aktualnych problemów w sytuacji na odcinku kleru z 1964, s. 6.

³² APK, KW PZPR, sygn. 2156, Informacja o działalności punktów katechetycznych na terenie woj. kieleckiego wg stanu na 1 XII 1964, s. 10.

³³ ADK, AKO, sygn. ON-4/70, 31 V 1965, Sprawozdanie z katechizacji diecezji kieleckiej za rok 1965, s. 4.

nacisk wobec właścicieli pomieszczeń, w których mieściły się punkty³⁴. Warto dodać, że występowały rozbieżności w danych podanych przez stronę kościelną i państwową. Wyliczenia władz komunistycznych często były zaniżone. Statystyka podana w dokumentach kościelnych wskazuje, że nauczało wówczas 396 księży diecezjalnych, 64 osoby zakonne i 27 katechetów świeckich³⁵. Szacunki władz oświatowych podają liczbę 18 zakonników i 20 katechetów świeckich na terenie całego województwa kieleckiego³⁶. Frekwencja w punktach wynosiła 94% uczniów szkół podstawowych i 60% młodzieży szkół licealnych i zawodowych³⁷. Największą liczbę zwizytowanych punktów katechetycznych wydziały oświaty odnotowały w powiatach: Busko – 42 i Jędrzejów – 31. Nie przeprowadzono zaś wizytacji w Pińczowie i w Kielcach. W stosunku do opornych duchownych zastosowano przymus. Najwięcej „niepokornych” administratorów parafii znajdowało się w takich powiatach jak: Włoszczowa – 13, Pińczów – 11, Kazimierza Wielka – 8 i miasto Kielce – 7. Zrezygnowano z masowego karania administratorów parafii grzywnami, natomiast zastosowano „kary kompleksowe” i rozmowy z przewodniczącymi rad narodowych lub inspektorami szkolnymi³⁸.

12 września 1967 r. biskupi ponownie przedstawili szerokim kręgom społeczeństwa swoje stanowisko w sprawie punktów katechetycznych i księgi inwentarzowej. Hierarchia kościelna stanowczo sprzeciwiała się składaniu sprawozdań z katechizacji prowadzonej w kościołach oraz pomnażaniu utrudnień w prowadzeniu katechezy przez kapłanów i osoby zakonne. Wzywano kadrę nauczającą do ponoszenia ofiary dla sprawy Kościoła. Biskupi apelowali o nieustępliwość w kwestii zarówno nauczania religii, jak i kontroli przedmiotów poświęconych służbie Bożej. Ubolewali nad prześladowanymi kapłanami i osobami zakonnymi, którzy ponosili niesprawiedliwe kary ponieważ nie dostosowali się do wspomnianych wyżej nakazów władz państwowych³⁹.

Władzom nie udało się powstrzymać wzrostu liczebności punktów katechetycznych. W 1969 r. na terytorium diecezji kieleckiej, w wioskach nastąpił wzrost liczby punktów ruchomych, tzn. takich, w których zajęcia codziennie odbywały się w domu jednego z uczniów, uczęszczających na katechizację. „Punkty wędrownie” organizowano, gdyż nie istniała możliwość wynajęcia stałego pomieszczenia na lekcje religii. Zanotowano 6 takich punktów w pow. Kazimierza Wielka⁴⁰. Punkty ruchome stanowiły swoistą alternatywę dla nauczających i uczęszczających na katechizację, gdyż władze z trudem mogły te miejsca zlokalizować,

³⁴ AAN, KC PZPR, sygn. 273/XVI-511, Ocena działalności punktów katechetycznych na terenie woj. kieleckiego według stanu z 1 VI 1965 - Pismo KW PZPR do KC PZPR, s. 28-32.

³⁵ ADK, AKO, sygn. ON-4/70, Sprawozdanie z katechizacji, s. 4.

³⁶ AAN, KC PZPR, sygn. 273/XVI-511, Ocena działalności punktów katechetycznych, s. 28.

³⁷ ADK, AKO, sygn. ON-4/70, Sprawozdanie z katechizacji, s. 4.

³⁸ AAN, KC PZPR, sygn. 273/XVI-511, Ocena działalności punktów katechetycznych na terenie województwa kieleckiego według stanu z 1 VI 1965 - Pismo KW PZPR do KC PZPR, s. 28-32.

³⁹ ADK, AKO, sygn. OA-5/2, Komunikat do Wiernych w sprawie punktów katechetycznych i księgi inwentarzowej z 12 IX 1967, s. 19-20.

⁴⁰ AAN, KC PZPR, sygn. 273/XVI-303, Informacja o sytuacji w punktów katechetycznych na terenie województwa kieleckiego z 10 IV 1969, s. 85-90.

a tym samym zwizytować, a w dalszej perspektywie zlikwidować. Na początku lat siedemdziesiątych zlikwidowano jednak na terytorium województwa kieleckiego wszystkie „punkty wędrowne”, których w poprzednich latach zanotowano 52⁴¹.

Władze kościelne dążyły nieustannie do zapewnienia każdemu dziecku jak najlepszego przygotowania do świadomego i aktywnego życia religijnego. Kolejny raz Episkopat Polski w „Liście na uroczystość Świętej Rodziny 3 grudnia 1971 r.” przypominał rodzicom o „niezaprzeczalnym prawie dorosłych do decydowania o kierunku wychowywania swych dzieci oraz o odważnym przeciwstawieniu się stosowanym przez władze praktykom, ograniczającym ludzkie i obywatelskie uprawnienia w tym względzie rodziców”⁴². Liczba ośrodków katechetycznych wciąż rosła na terenie diecezji kieleckiej. W roku szkolnym 1970/1971 istniały 1064 punkty katechetyczne. Znacznie zmniejszyła się liczba punktów w pomieszczeniach sakralnych (251), a wzrosła w pomieszczeniach prywatnych (813). Ta rozbudowana sieć punktów katechetycznych miała jednak charakter tymczasowości, co widać wyraźnie w tym, że większość mieściła się w lokalach prywatnych, nie przygotowanych do nauczania dużych grup młodzieży. Religii nauczało w nich: 415 księży, 87 zakonników i 33 osoby świeckie. Zanotowano też wysoką frekwencję na katechizacji uczniów szkół podstawowych – 84% w miastach i 100% w wioskach. Frekwencja młodzieży szkół licealnych wynosiła 63% i utrzymywała się na tym samym poziomie⁴³. Najwięcej punktów katechetycznych było zlokalizowanych w pow. kieleckim 155. Zanotowano 100% sprawozdawczość z działalności punktów z pow. kieleckiego – 155, a najniższą z miasta Kielce – 3. W 1971 r. najwięcej umów podpisano z księżmi z następujących powiatów: powiat Kielce – 125 umów, Jędrzejów – 102, Busko – 68. Wizytacje w niektórych miastach przebiegały bez utrudnień ze strony kadry nauczającej, np. w pow. Jędrzejów zwizytowano aż 78% punktów, a w mieście Kielce – ani jednego punktu. Katecheci w wypadku nagłej kontroli zwalniali dzieci, a wizytujący dokonywał pobieżnej obserwacji punktu oraz orientacji o frekwencji młodzieży. Przeprowadzający wizytacje nie odnotowali, aby w punktach prowadzono „wrogą” działalność polityczną wśród dzieci⁴⁴.

Wraz ze zmianą I Sekretarza PZPR na Edwarda Gierka nastąpił okres pozorowanego ocieplenia stosunków między centralnym aparatem partyjno- państwowym

⁴¹ APK, KW PZPR, sygn. 3438, Informacja dotycząca działalności punktów katechetycznych na terenie województwa kieleckiego w 1971r., s.16.

⁴² *Głos Episkopatu Polski*, Paryż 1978, red. Księża Pallotyni, s. 32; *Listy Pastorskie Episkopatu*, s. 849-853.

⁴³ ADK, AKO, sygn. ON-4/70, 25 VI 1971, Sprawozdanie z katechizacji diecezji kieleckiej za rok 1970/71, s.11. Liczba punktów katechetycznych była wyliczana przez władze oświatowe na 574 .Por. APK, KW PZPR, sygn. 3438, Zestawienie liczbowe punktów katechetycznych na dzień 30 czerwca 1971r., s. 22.

⁴⁴ APK, KW PZPR, sygn. 3438, Informacja dotycząca punktów katechetycznych na terenie województwa kieleckiego w 1971, s. 15-22; Tamże, Zestawienie liczbowe punktów katechetycznych na dzień 30 czerwca 1971r., s. 22.

a polskimi duchownymi⁴⁵. Spór między PZPR a Kościołem odnosił się do kwestii wychowania młodzieży. Przez całe lata siedemdziesiąte religii nauczano jedynie w punktach katechetycznych. „W dalszym ciągu władze państwowe próbowały ograniczyć wpływ katechetów na młodzież. Nowe regulacje prawne dotyczące oświaty publicznej, w tym programy szkolne nasycono naukowym, czyli marksistowskim światopoglądem. Władze odrzucały zarzuty Kościoła wysuwane w kolejnych memoriałach i listach, podtrzymując politykę lansowania postaw ateistycznych. Równocześnie jednak „starano się, nie chcąc dawać biskupom pretekstu do kolejnych protestów, aby działania tego rodzaju były prowadzone subtelniej niż dotąd”⁴⁶.

Kościół wykorzystał chwilowe złagodzenie presji aparatu państwowego do ogłoszenia nowego programu katechetycznego, opracowanego przez Podkomisję Katechizmową powołaną przez Konferencję Plenarną Episkopatu, który oficjalnie został zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu 1 kwietnia 1971r. Obok programu ramowego przyjęto dwa programy szczegółowe dla szkół podstawowych. Usankcjonowano także dwa programy szczegółowe dla młodzieży szkół średnich. W „Ramowym Programie Katechizacji” zwrócono uwagę na rolę rodziców, którzy we współpracy z katechetami powinni angażować się w kształtowanie postaw religijno - moralnych swoich dzieci. Wyrażono również konieczność rzetelnego przygotowania pracowników katechezy do zaspokajania potrzeb duszpasterskich wszystkich grup wiekowych tj. dzieci, młodzieży i dorosłych. Podkreślano znaczenie katechizmów, podręczników religii i środków dydaktycznych w procesie katechetycznym. Ponadto zalecano, aby kurie biskupie w oparciu o przedstawiony program ramowy, opracowały własne, roczne diecezjalne programy katechetyczne, dostosowane do szczególnych warunków diecezji a dla ich realizacji wydały wewnętrzne instrukcje katechetyczne⁴⁷.

Po chwilowym zliberalizowaniu relacji państwo - kościelnych władze podjęły kolejną batalię o zmonopolizowanie prawa do wychowania dzieci i młodzieży. Próbowano zredukować wpływ rodziny i Kościoła na proces wychowawczy dziecka wprowadzając przymusową ateizację. W tym właśnie kierunku zmierzało zarządzenie Rady Ministrów z 15 czerwca 1972 r. w sprawie szczegółowego działania Ministra Oświaty i Wychowania, w którym postulowano wprowadzenie jednolitego systemu wychowawczego, manipulowanie rodziną poprzez środki maso-

⁴⁵ M. Lasota, *Zadanie: dezintegracja Kościoła*, w: *Partia z narodem, naród z Kościołem*, red. F. Musiał, J. Szarek, Kraków 2008, s.147.

⁴⁶ Dudek, Gryz, *Komuniści i Kościół*, s. 334.

⁴⁷ *II Synod Polski Plenarny*, Poznań-Warszawa 1991, s. 214-228; AAN, UdSW, Akta Kazimierza Kąkola (AKK), sygn. 137/46, s. 155-156, Warszawa, 29 X 1975, Wykład Jana Dylonga i Jana Trusewicza „Zmiany form i metod katechizacji dzieci młodzieży w Kościele Rzymskokatolickim w Polsce” wygłoszony w Zakładzie Polityki Wyznaniowej i Religioznawstwa Wyższej Szkoły Nauk Społecznych przy KC PZPR; Zob. także: M. Korgul, *Działalność i refleksja katechetyczna*, s. 175, 194; Doppke, *Katechizacja*, s. 148-149; Doppke, *Przemiany katechizacji*, w: *Katecheza*, s. 22; *Ramowy Program Katechizacji w zakresie szkoły średniej /I-IV/ 1971*, b.m.w., s.1-34.

wego przekazu i organizacje społeczne oraz odpowiednie wykorzystanie czasu wolnego dzieci i młodzieży⁴⁸.

13 października 1973 r. Sejm uchwalił ustawę w sprawie edukacji religijnej, w której usankcjonowano gminne szkoły zbiorcze, wprowadzono dziesięcioletnią szkołę średnią i nauczanie dla dzieci sześciolatków⁴⁹. Zbiorcze szkoły gminne i związane z nimi dowożenie dzieci oraz organizowane w nich zajęcia pozalekcyjne, jak było do przewidzenia, stały się poważnym utrudnieniem w prowadzeniu katechizacji. Mimo tych mankamentów, katechizacja nie uległa ograniczeniom. Komisja Episkopatu do Spraw Katechizacji nieustannie przypominała zarówno duszpasterzom, jak i rodzicom, o ich prawach i obowiązkach. Określano, że lekcje religii należy prowadzić w czasie i miejscu najdogodniejszym dla dzieci, bez względu na przynależność parafialną. Przypominano także o dobrowolności zajęć pozalekcyjnych i o interweniowaniu w przypadku naruszania tej zasady. Trudności finansowe oraz transportowe sprawiły, że zahamowany został rozwój szkół zbiorczych, a z wprowadzenia w życie dziesięcioletniej szkoły średniej zrezygnowano po dwóch latach⁵⁰.

Pozytywnym dokonaniem rządów Gierka stała się w 1973 r. rezygnacja z kontroli punktów katechetycznych⁵¹. Liczba miejsc, w których prowadzono katechizację wzrastała z roku na rok. W połowie 1973 r. zanotowano 18.254 punktów katechetycznych na terenie Polski⁵². Nie udało się więc władzom podporządkowanie sobie katechizacji parafialnej, wręcz przeciwnie wykonano kolejny ważny krok na drodze do wolności nauczania religii.

Postawy i praca katechetów a represyjne akcje władz na terenie diecezji kieleckiej

Księża diecezjalni, którzy uważali prowadzenie katechizacji za swój obowiązek, nie podporządkowując się zarządzeniom władz państwowych byli narażeni na najrozmaitsze represje i szykany. Duchowni respektowali wolę kurii i dlatego walczyli na różne sposoby i różnymi metodami o punkty katechetyczne, np. wykorzystując w tym celu ambonę. Inni starali się zainteresować uczniów i młodzież zajęciami w punktach, aby objąć opieką katechetyczną jak największą grupę przedstawicieli młodego pokolenia. Jeszcze inni ponosili ofiarę w postaci utraty zdrowia, wolności lub dóbr materialnych. W tekście przedstawiono przykłady kilku postaci, którzy wykazali się odwagą broniąc istnienia punktów i prowadząc katechizację mimo licznych kar wymierzanych im przez władze oświatowe.

W tym względzie najwięcej informacji odnajdujemy w oficjalnych lub utajonych pismach władz partyjnych obserwujących i szykanujących katechetów.

⁴⁸ Doppke, *Katechizacja*, s. 112.

⁴⁹ Tamże, s. 113-114. Zob. także: A. Micewski, *Kościół-Państwo 1945-1989*, Warszawa 1994, s. 57; A. Micewski, *Kardynał Wyszyński, Prymas i Mąż Stanu*, Paryż 1982, s. 324-325.

⁵⁰ Doppke, *Katechizacja*, s. 114.

⁵¹ Tamże, s. 112.

⁵² Godlewski, *Obywatel*, s. 121.

Można również, odnaleźć szczerą informację na temat „przewinień” katechetów i wysokości wymierzonych im kar w aktach personalnych księży oraz w aktach ogólnych kurii. W wielu przypadkach nie jest jednoznacznie stwierdzone czy wymierzona kara została wyegzekwowana, jednak należy sądzić że władze wykazały konsekwencję w tym względzie.

Wielu księży zostało ukaranych za niedopełnienie obowiązku złożenia sprawozdania z działalności punktu katechetycznego. Ponadto od 1958 r. minister finansów wydawał coraz to nowe przepisy podatkowe, rosło opodatkowanie osób duchownych, a tym samym ich zadłużenie. 20 lutego 1962 r. wydane zostało zarządzenie nakładające na jednostki kościelne obowiązek prowadzenia księgi finansowej. Władze chciały mieć kontrolę nad całym majątkiem Kościoła katolickiego i w konsekwencji skuteczniej ściągać zaległości podatkowe. Episkopat Polski nie przyjął dyktatu władz o rejestracji punktów katechetycznych ani o prowadzeniu księgi finansowej⁵³. Tym zarządzeniom biskupów podporządkował się ks. Tadeusz Cabański, administrator parafii św. Robotnika w Kielcach. 28 lutego 1962 r. nałożono na kapłana karę pieniężną w wysokości 1.500 zł⁵⁴. Duszpasterz rozmawiając z pracownikiem Wydziału do Spraw Wyznań 12 lutego 1966 r. oświadczył: „Nie będę mógł przestrzegać nadal obowiązujących przepisów państwowych w sprawie prowadzenia punktów katechetycznych i księgi inwentarzowej, ponieważ mam w tej sprawie wyraźny zakaz swej zwierzchniej władzy duchownej”. 6 marca 1962 r. odwołał się od decyzji Inspektoratu Oświaty w Kielcach Prezydium Miejskiej Rady Narodowej (PMRN) do Kuratorium Okręgu Szkolnego w Kielcach. Kuratorium odrzuciło jednak ten wniosek, wykazując że „ksiądz nie dopełnił nadal obowiązku złożenia sprawozdania z działalności punktów katechetycznych”. Ks. Cabański nie otrzymał zgody Wydziału do Spraw Wyznań na objęcie probostwa parafii katedralnej w Kielcach. Ostatecznie władze wojewódzkie zmieniły decyzję i 21 stycznia 1967 r. i duchowny został mianowany na to stanowisko⁵⁵. Antykomunistyczną postawę reprezentował również ks. Feliks Skrobisz, proboszcz parafii Pacanów⁵⁶. Za nie zarejestrowanie punktów katechetycznych i nie złożenie sprawozdań z ich działalności za rok 1961 Wydział Finansowy w Busku zajął ks. proboszczowi jałówkę o wartości 5 tys. zł. Egzekucja miała miejsce 11 grudnia 1963 r.⁵⁷ Mimo to, ks. Skrobisz nadal pracował

⁵³ Relacja ks. Stefana Hczyka z 5 II 2009r. (w posiadaniu Autorki).

⁵⁴ APK, WdSW PWRN, sygn.112, Pismo Kuratora Okręgu Szkolnego Z. Pawełczyka do ks. T. Cabańskiego administratora parafii św. Józefa Robotnika w Kielcach z 5 IV 1962, s. 14.

⁵⁵ ADK, Akta personalne (ks. Tadeusz Cabański), sygn. XC-31, s. 68-69, 85; D. Wojciechowski, *Kapłani kieleccy więzieni i szykanowani w PRL (1945-1963)*, Kielce 2003, s. 351-354; „Katalog duchowieństwa i parafii Diecezji Kieleckiej za rok 1950”, Kielce 1964, mps przechowywany w ADK, s. 81.

⁵⁶ Ks. Feliks Skrobisz od 1960r. pełnił funkcję wizytatora religii dekanatu stopnickiego. Nominację otrzymał na okres dwóch lat. ADK, AKO, sygn. ON-4/19, Wykaz nominacji na dekanalnych wizytatorów pozaszkolnego nauczania religii za rok 1960, s. 55.

⁵⁷ ADK, AKO, sygn. ON-4/69, Pro memoria za r. sz. 1963/64, s. 270. Ks. Skrobisz nie złożył również sprawozdania z działalności punktów katechetycznych za rok 1962. Karę pieniężną Wydział Finansowy PPRN w Busku Zdroju zamienił na zabór inwentarza. Egzekucji za dwukrotne

z dziećmi i młodzieżą licznie uczęszczającą na katechizację w punktach katechetycznych⁵⁸.

Władze świeckie w celu utrudniania funkcjonowania punktów katechetycznych, stosowały różne utrudnienia administracyjne. Urzędnicy bardzo często wykorzystywali trudną sytuację punktów katechetycznych by paraliżować ich funkcjonowanie czy też doprowadzić do ich zamknięcia. Motywem likwidacji miejsc, w których odbywała się katecheza miały być niewłaściwe warunki higieniczno-sanitarne i nieprzestrzeganie podstawowych norm bezpieczeństwa. W domach prywatnych rzeczywiście udostępniano dzieciom i młodzieży zwykle małe pomieszczenie, a brak podstawowego sprzętu, światła, podłóg, wilgoć nie ułatwiała pracy katechetom i nauki katechizowanym. Księża wspólnie z parafianami organizowali nauczanie w lokalach prywatnych zaopatrując je w opał, podstawowy sprzęt, wynagradzali finansowo gospodarzy. Władze nie aprobowały prowadzenia zajęć w domach, a kapłani w efekcie otrzymywali pisma zabraniające prowadzenia pracy katechetycznej. Przykładowo w roku szkolnym 1966/1967 ks. Marian Cygankiewicz z Gnojna otrzymał pismo z PPRN w Busku-Zdroju zakazujące prowadzenia zajęć w punktach katechetycznych z groźbą zastosowania sankcji karnych w razie niezrealizowania tego polecenia. Jako uzasadnienie podano „złe warunki mieszkaniowe i brak dostatecznej ilości miejsc siedzących”⁵⁹. Kapłan, zgodnie z zarządzeniem kurii nie rejestrował punktów katechetycznych, odmówił prowadzenia księgi inwentarzowej oraz prowadził „szkodliwą działalność”, co znalazło wyraz w jego kazaniach głoszonych w Gnojnie i Szydłowie. Uchylił się również od płacenia podatków. Ks. Cygankiewicz nie tylko nie płacił niesprawiedliwych wysokich podatków, ale i nakładanych na niego grzywien, a nasyłany komornik nie miał mu czego zająć⁶⁰. Od 1966r. wojewódzkie władze wyznaniowe

niezłożenie sprawozdań z funkcjonowania punktów katechetycznych dokonano w 1963r. APK, KW PZPR, sygn. 54/VII/561 (1214), Informacja o sytuacji w punktach katechetycznych na terenie powiatu buskiego za 1963 r, s. 35.

⁵⁸ Ks. Skrobisz w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych katechizował uczniów Szkoły Podstawowej w Karsach Małych i młodzież uczącą się w Szkole Przystosowania Rolniczego w Pacanowie. ADK, AKO, sygn. ON-4/41, Sprawozdania katechetyczne parafii Pacanów z lat 1964-1971, s. 194- 216.

⁵⁹ Tamże, Pro memoria za rok szkolny 1966/1967, s. 221. Ks. Marian Cygankiewicz mimo sprzeciwu władz wojewódzkich w latach 1962-1967 był proboszczem parafii w Gnojnie (dekanat Chmielnik). Wojciechowski, *Kapłani*, s. 327. W roku szkolnym 1964/65 i w roku następnym prowadził katechezę w domach prywatnych w Janowicach k. Gnojna i Jarząbkach na terenie powiatu buskiego. Zob. APK, KW PZPR, sygn. 1314, Informacja o działalności punktów katechetycznych na terenie powiatu Busko-Zdrój za rok 1964, s. 12; ADK, AKO, sygn. 4/23, Sprawozdanie katechetyczne z parafii Gnojno w roku szkolnym 1965/66, s.162.

⁶⁰ Na negatywny stosunek władz wojewódzkich wobec ks. Cygankiewicza miały wpływ wydarzenia, kiedy kapłan pełnił funkcję proboszcza parafii w Brzezinkach (1957-1962). Został wówczas wezwany dla uspokojenia groźnych napięć parafialnych wywołanych przez siły wrogie Kościołowi. Konflikt w parafii Bolesław wywołali „narodowcy” (wyznawcy Kościoła polskokatolickiego) inspirowani przez UB, którzy w 1957r. zajęli kościół i budynki parafialne. Kuria kielecka wniosła sprawę do sądu, a kwestia zwrotu własności katolikom toczyła się przez wiele lat. Ks. Cygankiewicz stał się obiektem ataków osób pobudzanych przez UB. W parafii Gnojno również zwolennicy „na-

skutecznie blokowały przeniesienie duchownego na probostwa w wielu parafiach: Świętomarzy, Piotrkowicach, Jangrocie oraz w Łącznej. W tej sytuacji ks. kanonik Cygankiewicz w 1967 r. został rektorem kaplicy w Ojcowie k. Krakowa. Chętnie pomagał w katechizacji w sąsiednich parafiach: Skale, Minodze, Sułoszowie. Pod koniec 1971 r. objął stanowisko rektora kościoła w Św. Katarzynie, miejscowości, która w administracji kościelnej należała do parafii w Bodzentynie. Proboszczem parafii w Mniowie został mianowany dopiero w 1972 r.⁶¹

Wobec rosnących nacisków na duchowieństwo przedstawiciele władz komunistycznych nie pozostawiali też bierni wobec osób świeckich i zakonników. Mimo licznych prób ograniczania kadry nauczającej nie udało się wyeliminować katechetów świeckich i zakonnych z uczestniczenia w procesie nauczania religii. Najczęściej komuniści stosowali napomnienia, karę finansową lub aresztu, by doprowadzić do likwidacji punktów katechetycznych. Przykładowo w lutym 1964 r. PPRN w Pińczowie Wydział Oświaty i Kultury wydało zakaz prowadzenia nauki religii w punktach katechetycznych katechetce Alicji Gondyńskiej. Jako uzasadnienie podano, że „osoby świeckie mogą prowadzić zajęcia w punktach katechetycznych jedynie po otrzymaniu zezwolenia właściwego inspektora szkolnego, a obywatelka nie ubiegała się o otrzymanie takiego zezwolenia i nie otrzymała go, wobec tego prowadzenie przez obywatelkę zajęć w punkcie katechetycznym jest niedozwolone”⁶². Faktem jest, że uzyskanie takiego upoważnienia graniczyło z cudem, więc osoby świeckie i zakonne posiadały jedynie misję kanoniczną, wydaną przez kurie, która uprawniała ich do pracy katechetycznej. Nie brakowało również przykładów odwagi ze strony katechetów świeckich. Józef Domagała z Wrocierzyża otrzymał w dniu 27 maja 1966 r. z Wydziału Spraw Wewnętrznych przy P.R.N. w Pińczowie wezwanie do stawienia się w dniu 30 maja 1966 r. w zakładzie karnym w Pińczowie celem odbycia kary aresztu (3 miesiące) za nauczanie religii. W razie niestawienia się w terminie oznaczonym zagrożono przymusowym doprowadzeniem do zakładu karnego w Pińczowie. W dniu 7 sierpnia 1966

rodowców” wywoływali nieporozumienia, a winą za nie obarczano ks. Mariana. 13 września 1965 roku ks. Cygankiewicz został wezwany do wojewódzkiego UdSW, oskarżono go o spowodowanie niepokoju w społeczeństwie, grożono surowymi karami. Ksiądz nieustannie powtarzał, że nie będzie przestrzegał niesprawiedliwych przepisów PRL, za co mógł nawet zostać aresztowany. ADK, Akta personalne (ks. Marian Cygankiewicz), sygn. XC-33, s. 72-79, 81, 87, 91, 120; Wojciechowski, *Kapłani*, s. 326-329; T. Cedro, *Wspomnienie o księdzu kanoniku Marianie Cygankiewicz (1913-1986)*, Kielce 2002, s. 8-9; „Gość Niedzielny”, nr 46 z 12 listopada 2000 r.

⁶¹ Wojciechowski, *Kapłani*, s. 327-329.

⁶² Tamże, s. 270. Katechetka Alicja Gondyńska nauczala religii w latach sześćdziesiątych, siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, o czym świadczy posiadanie przez panią Gondyńską misji kanonicznej. W latach sześćdziesiątych prowadziła katechizację w Pińczowie, natomiast w siedemdziesiątych i osiemdziesiątych katechizowała dzieci i młodzież z parafii katedralnej w Kielcach. ADK, AKO, sygn. ON-1/15, Wykaz wydanych misji kanonicznych za rok 1965, s. 4; Tamże, Wykaz wydanych misji kanonicznych za rok szkolny 1975/1976 rok, s. 40; ADK, AKO, sygn. ON-4/50, Sprawozdanie katechetyczne z Bazyliki Katedralnej w Kielcach za rok 1977, brak paginacji; ADK, AKO, sygn. ON-4/51, Sprawozdanie katechetyczne z Bazyliki Katedralnej w Kielcach za rok 1983/1984, s. 140-142.

r. katecheta Józef Domagała został aresztowany. Zwolniono go z więzienia 13 sierpnia, gdy rodzina wpłaciła grzywnę⁶³.

Po usunięciu religii ze szkół w 1961 r. i związanych z tym trudnościami katecheza w Polsce znalazła swoje miejsce przy parafiach. Stała się swoistym fenomenem, zarówno dla Zachodu, jak i innych krajów komunistycznego reżimu. Po laicyzacji szkoły Episkopat Polski zaktywizował wszystkie siły, by zapewnić odpowiednie dla Kościoła warunki katechizacji w punktach katechetycznych. Wielką odwagą i poświęceniem wykazali się wówczas kapłani kieleccy, katecheci, osoby zakonne, a także „zwykli” ludzie, użyczający swoich mieszkań na cele katechetyczne.

Ponieważ przy organizowaniu i prowadzeniu katechizacji parafialnej Kościół nie podporządkował się zarządzeniom władz oświatowych, w latach 1961-1973 władze administracyjne zastosowały najrozmaitsze szykany i represje wobec katechetów⁶⁴. Zarówno w dokumentach kościelnych, jak i partyjnych znajdują się szczerkowe informacje dotyczące typowych sposobów karania katechetów diecezjalnych, zakonnych i osób świeckich. Brak jest natomiast potwierdzenia czy kara została wyegzekwowana. Według źródeł kościelnych w roku szkolnym 1963/1964: 17 księżom wymierzono grzywny, 2 duchownym karę pieniężną zamieniono na zabór inwentarza (1 wyegzekwowano), 3 siostrze zakonnej zagrożono Kolegium Karno - Orzekającym za nauczanie, 1 katechetkę ukarano grzywną, 2 księżom przysłano pisma z przypomnieniem o obowiązku złożenia sprawozdania z działalności punktów, 1 katechetce zakazano nauczania, gdyż nie posiadała zezwolenia wojewódzkich władz oświatowych na prowadzenie katechizacji⁶⁵. W drugim dokumencie kościelnym z roku szkolnego 1966/1967 odnotowano, iż: 5 księży i 1 siostra zakonna otrzymali pisma zakazujące nauczania, 2 katechetkom karę grzywny zamieniono na karę aresztu, 1 katechecie wymierzono karę aresztu (wyegzekwowano)⁶⁶. Po przeanalizowaniu źródeł partyjnych, wyliczono iż w 1965 r. 45 katechetom wymierzono sankcje karne w postaci grzywny, ale wyegzekwowano tylko 8, co stanowi około 18% ukaranych katechetów. Winą za problemy ze ściąganiem kar obarczano powiatowe wydziały finansowe, ale nie bez znaczenia

⁶³ Tamże, s. 221; Zob. ADK, AKO, sygn. PW- 9/3, Wrocieryż, 14 VIII 1966, Pismo ks. J. Tytko, proboszcza parafii Wrocieryż do Kieleckiej Kurii Diecezjalnej, s. 185. Kwerenda materiałów archiwalnych nie doprowadziła do ujawnienia wysokości sumy pieniężnej wpłaconej przez rodzinę pana Domagały na poczet kary za nauczanie religii. Katecheta Domagała nauczał w Imielnie od roku szkolnego 1967/1968 do roku 1983/1984. ADK, AKO, sygn. ON-1/15, Wykaz wydanych misji kanonicznych za rok 1966/1967, s. 7; Tamże, Wykaz wydanych misji kanonicznych za rok 1983/1984, s. 69.

⁶⁴ Doppke, *Katechizacja*, s. 110.

⁶⁵ Tamże, Pro memoria za rok szkolny 1963/1964, s. 268-270.

⁶⁶ Tamże, Pro memoria za rok szkolny 1966/1967, s. 221.

był również brak nadzoru ze strony wydziału wojewódzkiego⁶⁷. Należy przypuszczać, że wyegzekwowano większą liczbę kar, a wyliczenia władz oświatowych są zaniżone i mają charakter orientacyjny. Prawdopodobnie do 1973 r. kwestia wymierzania i egzekwowania sankcji nie uległa zmianie. Na katechetów wciąż nakładano różnorakie kary, których jeśli nie wyegzekwowano zamieniano na zabór majątku, nakładano wysokie podatki bądź blokowano przeniesienie na inne parafie.

Prowadzoną przez kilkanaście lat walkę o podporządkowanie sobie katechizacji parafialnej władze komunistyczne przegrały. Rok 1973 okazał się przełomowy dla katechizujących i katechizowanych. Liczba miejsc, w których prowadzono katechizację wciąż wzrastała, gdyż duchowni dążyli do zapewnienia opieki katechetycznej każdemu dziecku. W połowie 1973 r. zanotowano 1091 punktów katechetycznych na terenie diecezji kieleckiej⁶⁸.

Złożona sytuacja polityczna oraz ekonomiczna zmusiły władze komunistyczne do podjęcia dialogu z Kościołem. Efektem wspólnych rozmów stały się dalsze ułatwienia w organizowaniu i prowadzeniu katechizacji. Niemniej jednak walka o wolność dla katechizacji toczyła się przez następne lata.

DER AUSSERSCHULISCHE RELIGIONSUNTERRICHT IN DEN JAHREN 1961-1973 AUF DEM GEBIET DER DIÖZESE KIELCE

Zusammenfassung

Im Artikel „Der außerschulische Religionsunterricht in den Jahren 1961-1973 auf dem Gebiet der Diözese Kielce“ wurde versucht, das Thema der Verdrängung des Religionsunterrichts aus den Bildungseinrichtungen in sogenannte Katechetische Punkte auf dem Gebiet der Diözese Kielce zu behandeln. In der Einführung werden die einzelnen Etappen der schrittweisen Laizisierung des Schulwesens vorgestellt, bis hin zur entscheidenden Verabschiedung des „Gesetzes über die Entwicklung des Bildungs- und Erziehungssystems“ vom 15. Juli 1961, welches die rechtliche Grundlage für die Vertreibung des Religionsunterrichts aus dem Schulgebäuden lieferte.

Der zweite Teil des Artikels konzentriert sich auf die staatlichen Rechtsakte zur Legalisierung des außerschulischen Religionsunterrichts. Geschildert wurde auch die Reaktion der polnischen Bischofskonferenz und der Kurienbehörde der Diözese Kielce auf das Gesetz über den weltlichen Charakter der Schule sowie auf zahlreiche Anordnungen mit rigoristischen Vorschriften, die die Führung katechetischer Zentren und die Arbeit der Katecheten erschweren und einschränken sollten. Verwiesen wird auf die wichtigsten Probleme im Zusammenhang mit der Katechisierung: Fragen der zahlenmäßigen Teilnahme, der Zahl der Beschäftigten, der Berichterstattung, der Registrierung, der Teilnahmefrequenz und der Visitation der katechetischen Punkte. Herangezogen wurden zahlreiche statistische Aufzählungen, die sowohl aus Archivmaterialien als auch aus eigenen Berechnungen stammen. Sie wurden verwendet, um die sich verändernde Situation und die weiteren Spannungen zwischen den kommunistischen Machthabern und der Kirche auf katechetischem Gebiet aufzuzeigen. Der vorläufige Höhepunkt des Konflikts entfiel auf das Jahr 1973. Damals verzichteten die staatlichen Behörden auf die Kontrolle der katechetischen Punkte, aber die neuen gesetzlichen Regelungen über die öffentliche Bildung, einschließlich der Unterrichtsprogramme, waren bar jedweder religiöser Kontexte.

Das letzte Kapitel des vorliegenden Artikels ist dem Kampf der Katecheten um die katechetischen Punkte gewidmet. Hier wurden die Haltungen mehrerer Katecheten – sowohl Geistlicher als auch Laien – präsentiert, die trotz Repressionen und auferlegter Strafmaßnahmen nicht aufgehört haben, die Katechisierung fortzusetzen. Erwähnt werden auch typische Arten der Schikanie von Katecheten sowie der Umfang der angewandten Strafmaßnahmen. Bereichert wird dieses Kapitel durch Informationen über die hygienischen und sanitären Bedingungen in den Punkten des außerschulischen Religionsunterrichts sowie über die Zusammenarbeit der Katecheten mit den Pfarrgemeindegliedern auf katechetischem Gebiet.

Aus dem Polnischen übersetzt von Herbert Ulrich

⁶⁷ APK, KW PZPR, Sprawozdanie z działalności punktów katechetycznych według stanu z dnia 31 maja 1965 r., s.19-20, 100.

⁶⁸ ADK, AKO, sygn. ON-4/70, 25 VI 1973, Sprawozdanie z katechizacji diecezji kieleckiej za rok 1972/73, s.13.